

Ruslands corruptie

F.J.M. Feldbrugge bespreekt:

Hans Oversloot, *Rusland deze jaren, of: hervorming door corruptie*

Leiden: DSWO Press, 1996.

Van de beide studies waaruit dit werk bestaat is de eerste, "Tegen het bederf", gewijd aan de stelling dat de fundamentele veranderingen in de staatkundige ordening (de Constitutie) van Rusland nauw verband houden met het vraagstuk van de corruptie. De toonzetting van de tweede studie, "Hervorming of Revolutie, of: hoe wat niet kon toch kon", is wat meer theoretisch. Oversloot stelt hierin eerst de vraag: hoe is de snelle ineenstorting van het Sovjet stelsel, hoewel door deskundigen onmogelijk geacht, te verklaren? Zijn antwoord is: omdat onze, in zekere zin marxistische, conceptie van dat stelsel als een simpele tweedeling tussen heersenden en uitgebuiten te weinig genuanceerd was. Als men toch aan die tweedeling vasthoudt, zo betoogt de schrijver, dan zal men moeten toegeven dat in ieder geval de *perestrojka* tot verdeeldheid van de elite heeft geleid. Met dat laatste kan ik mij verenigen, al vind ik de hele discussie wat onbevredigend. De globale conceptie van de nieuwe heersende klasse, de nomenkla-

toera, zoals verwoord door schrijvers als Djilas en Voslensky, of die conceptie nu marxistisch is of niet, blijft toch het enige zinnige verklaringsmodel. Dat nadere verfijning van het model de verklaring van nieuwe ontwikkelingen toelaat tast de fundamentele bruikbaarheid van het origineel niet aan.

Wat naar mijn oordeel meer aandacht had kunnen krijgen in de tweede beschouwing is de antropologische kant van de neo-marxistische systeemkritiek: eigenlijk had de invoering van het socialisme op termijn tot de opkomst van een nieuwe mens moeten leiden. Die is er nooit gekomen en de vraag is of dat aan het socialisme ligt of juist niet (omdat het niet echt is ingevoerd). Onder de slogan dat het bewustzijn bij het zijn achterblijft heeft de realist Lenin vanaf het allereerste begin de praktische politiek aan laten knopen bij het individuele eigenbelang. De aangrijpingspunten van overheidsbeleid bij het individu waren, evenals in 'normale' landen, vrees voor straf en hoop op beloning. Ik denk dat men op dit niveau de diepere oorzaken voor het uiteindelijke falen van het Sovjetsysteem moet zoeken. Het Sovjetstelsel vertegenwoordigde een bepaalde versie van socialisme, het stond die voor, trachtte die te realiseren, liet zich

erdoor leiden, werd erdoor gekenmerkt. Rusland heeft zich nu tot een bepaalde vorm van markteconomie bekeerd, met de daarbij behorende pluralistische liberale democratie en een door erkenning van mensenrechten ingekaderde rechtsstaat. Dat is, denk ik, de meest globale samenvatting van de dominerende visie op Rusland in het Westen. Met betrekking tot het verleden, de Sovjettijd, liet die visie een zeer brede schakering van waarderungen toe, van uiterst afwijzend tot tamelijk welwillend.

Het behoort tot de wetenschappelijke habitus om heersende meningen met achterdocht te bezien. Het werk van Oversloot kan ook in dit kader geplaatst worden, al is dat door de schrijver blijkbaar niet bedoeld. Het heeft wel dat effect. Voor het oog volgen de twee beschouwingen waaruit het boekje bestaat het geijkte formaat van de politicologische studie: de schrijver formuleert een vraag of hypothese, onderzoekt het verzamelde materiaal, en geeft een oplossing voor het gestelde probleem. Als men echter bij het veel langere eerste opstel kop en staart meedogenloos afhakt, blijft er een verhaal over: wat er in Rusland in de overgang naar de huidige toestand gebeurd is. Waar heel weinig van overblijft is de hiervoor

B O E K E N

aangeduide dominante visie.

Oversloot borduurt voort op zijn originele proefschrift uit 1990 (*Sabbatswerkers in de Sovjetunie*). Deze dissertatie paste zelf in een meer kritische en avontuurlijke richting van de sovjetologie, geïnspireerd door informatie die was opgeleverd door samizdat-literatuur en een nieuwe generatie emigranten in de jaren zeventig. Die informatie had geleid tot een drastische bijstelling van het tot dan toe geldende beeld van de Sovjetunie. Wij waren ons gaan realiseren dat dat vooral bepaald werd door de officiële informatie die ons vanuit de USSR bereikte en door het zelfbeeld dat deze informatie van het Sovjetstelsel trachtte te geven. Het doorbraken van dit praktische informatiemonopolie resulteerde in het inzicht dat de realiteit ingewikkelder en veelvormiger was. Onder de schijnbaar rationele structuur van de planeconomie school een bizar en wijdvertakt stelsel dat als parallelle, grijze, tweede, schaduw-, of onofficiële economie werd aangeduid. Het bekende geraamte van partij- en staatsorganen bedekte een hiërarchisch opgebouwd personennetwerk, bekend als nomenklatoera, dat zelf weer op de meest nauwe wijze met de schaduw economie was verbonden. Het dóórbreken van deze inzichten dwong tot een grondige herziening van ons begrip van het hele politieke, sociaal-economische en juridische systeem van de Sovjets. Niet weinig sovjetologen gaven er niettemin de voorkeur aan rustig op de vertrouwde weg voort te gaan en betitelden de nieuwe

opvattingen als speculatief en sensatiegericht. De perestrojkajaren maakten duidelijk dat de nieuwe opvattingen gegrond waren en dat het vroeger in het Westen heersende beeld van het Sovjetstelsel in aanzienlijke mate onrealistisch was geweest.

De centrale boodschap van het nieuwe werk van Oversloot, is dat de continuïteit tussen Sovjetverleden en Russisch heden veel groter is dan men gewoonlijk aanneemt. Wat is verdwenen is de institutionele structuur van de USSR, het staatsverband, de partijorganisatie, de officiële ideologie, de planeconomie. Wat grosso modo gebleven is is het personennetwerk. Dit verklaart de ondertitel: hervorming door corruptie. De oude Sovjetunie was een nomenklatoerastaat waarin macht en privileges verbonden waren met de positie binnen de hiërarchie, waarin de schaduw economie grotendeels met het privilegestelsel verweven was en zelf naadloos overging in regelrechte corruptie (als uitoefening van openbare macht voor privaat gewin). Oversloot beschrijft in vaak navrant-komisch detail hoe de verbrokkeling van de Sovjet monoliet corruptie opstuwte, enerzijds tot een van de voornaamste instrumenten van hervorming en anderzijds tot het centrale politieke thema. Naarmate politieke instabiliteit toeneemt verheft zich de strijd rond de instanties die corruptiebestrijding tot taak hebben. De president, de regering, het parlement benoemen bijzondere onderzoekscommissies en inspecteurs (en ontslaan hen weer even

snel als het onderzoek een ongewenste kant opgaat), het o.m. wordt op diverse niveaus ingeschakeld, de gewone en de constitutionele rechter bemoeien zich ermee, de ministeries van binnenlandse zaken, justitie, staatsveiligheid, enz. Iedereen beschuldigt iedereen van corruptie (vermoedelijk terecht, denkt de buitenstaander). In feite gaat het natuurlijk helemaal niet om corruptiebestrijding, maar om zo hard mogelijke meppen uit te delen aan de politieke tegenstander. Als er een tijdelijke winnaar is (zoals Jeltsin in oktober 1993) gaat de wind even liggen. Eigenlijke corruptiebestrijding is trouwens nauwelijks mogelijk omdat het minimale vereiste voor een schoonmaak is dat men een bezem, poetsdoek, of iets dergelijks heeft die redelijk schoon zijn.

Westerse media en regeringen zijn nog steeds in overwegende mate geneigd de interne politieke toestand in Rusland te concipiëren als een strijd tussen 'progressieven', die gericht zijn op bevordering van een markteconomie en democratisering van de samenleving, en de behoudende krachten die zich richten tegen deze verwestering. De opvattingen van deze laatste groep kunnen het stilleggen en zelfs het terugdraaien van de economische hervormingen inhouden, maar ook het innemen van nationalistische en anti-westerse posities of een vorm van heroprichting van de USSR onder Russische hegemonie. Oversloots relaas laat zien dat een dergelijke beschouwing weinig met de realiteit heeft uit te staan.

B O E K E N

Wie het door hem geschetste beeld tot zich laat doordringen, – en ik zie niet goed hoe men de juistheid hiervan zou kunnen aanvechten – , komt tot de onthutsende conclusie dat de Ruslandpolitiek van het Westen sinds

1992, dat wil zeggen na het uiteenvallen van de USSR, meestal van de verkeerde premissen is uitgegaan. Ik zeg niet dat men in 1993 Roetskoj en Chasboelatov en in 1996 Zjoeganov had moeten steunen in plaats van Jeltsin;

maar men heeft het omgekeerde gedaan en dat was minstens even ongegrond.

F. J. M. FELDBRUGGE
*Hoogleraar Oosteuropes Recht
Rijksuniversiteit Leiden*

